

Sport en corona

Hugo van der Poel, directeur-bestuurder, Mulier Instituut, h.vanderpoel@mulierinstituut.nl

1 | Inleiding

Direct na de afkondiging van de strenge coronamaatregelen halverwege maart 2020 berekende NOC*NSF de 'schade' voor de sportsector op 950 miljoen euro. Een paar weken later is besloten tot de inrichting van een Kennisconsortium Sport en corona, waarvan het Kenniscentrum Sport en Bewegen (KCSB) en Mulier Instituut de trekkers zijn.¹ In eerste instantie was er vooral belangstelling voor de financiële gevolgen, in het bijzonder de vraag of de eerste schatting van NOC*NSF enigszins valide was. Nu steeds duidelijker wordt dat een terugkeer naar het oude normaal er voor 2020 niet meer in zit, komen aanvullend vragen op over de gevolgen voor de organisatorische infrastructuur van de sport, de nationale en internationale sportagenda, het carrièreperspectief voor topsporters en hun begeleidende staf, het verdienmodel van de commerciële topsport en de indirecte gevolgen voor de volksgezondheid, motorische ontwikkeling van kinderen, gevoelens van eenzaamheid en dergelijke.

Binnen het Kennisconsortium Sport en corona houdt het Mulier Instituut zich vooral bezig met de monitoring van de gevolgen van de coronamaatregelen voor de sport(sectoer). De eerste Monitor Sport en corona (Van der Poel en Pulles (red.), 2020) kwam uit begin juli 2020, een tweede Monitor Sport en corona is voorzien voor eind november 2020.² De basis van deze bijdrage is deze eerste Monitor Sport en corona, maar de insteek is wat reflexiever en minder gericht op de financiële gevolgen van de coronamaatregelen. Bovendien is het tijdspectief dat van begin oktober 2020, tegen dat van juni in de Monitor Sport en corona. Dat is maar vier maanden verschil, maar in het hectische verloop van de coronacrisis kan dat tot een ander perspectief leiden.

Deze reflexie start bij de gevoeligheid van de sportsector voor de coronamaatregelen: waarom doen die waar pijn? Daarbij zal naar voren komen dat de sportsector intern gedifferentieerd is en sommige subsectoren gevoeliger voor de maatregelen zijn dan andere. Deze gedifferentieerde gevoeligheid, gecombineerd met de trendmatige ontwikkelingen in de sport, leidt tot versnellingen en tot vertragingen van die ontwikkelingen. Interessant is vervolgens de vraag bij welke van die ontwikkelingen sprake kan zijn van kantelpunten en structurele veranderingen in de sportsector. In de conclusie is aandacht voor enkele beleidsreacties op de waargenomen en te verwachten (structurele) veranderingen.

2 | Wat maakt de sportsector gevoelig voor de coronamaatregelen?

De 'spelgeënte verenigingssport' is de (historische) kern van de sportsector. Deze kern is nog springlend en te vinden in amateursportverenigingen, waarvan leden trainen voor en deelnemen aan geregelmenteerde competities en toernooien, gemotiveerd door het plezier in het spel zelf. Sport in deze vorm is een spelpraktijk, zoals ideaaltypisch beschreven door Huizinga in *Homo Ludens* (1997), als 'moderne

¹ Zie www.sportencorona.nl

² De focus in de monitoren is op de financiële gevolgen van de coronamaatregelen voor de sportsector. De monitoren bundelen de beschikbare data en kennis tot ongeveer een maand voor publicatiedatum en verschijnen elk half jaar.

Actueel

sport' tot ontwikkeling gekomen in het negentiende eeuwse Engeland en daarna wereldwijd verspreid (Van Bottenburg 1994).

Deze historische kern van de sport heeft niet alleen de kenmerken van spel, maar is ook een standaardvoorbeeld van een 'interactieritueel' (zie Collins 2004). Het betreft praktijken waarvoor mensen bij voorkeur fysiek bij, en in interactie met elkaar komen, en waarbij (plezierige) emoties ('emotionele energie') worden opgewekt, die maakt dat mensen die praktijk keer op keer willen meemaken en mee vormgeven. Voor (de verspreiding van) het coronavirus is dit ideaal: mensen die elkaar bij voortduring opzoeken en emotievol (met geschreeuw, gezang, gejuich en veel fysiek contact) met elkaar interacteren. De omstandigheden voor verspreiding van het virus worden nog beter als de sport binnen, in slecht geventileerde ruimtes plaatsvindt, gepaard gaat met grote aantallen deelnemers en/of toeschouwers, en met andere vormen van vervoer dan lopen of fietsen.

Niet alle vormen van sport hebben alle genoemde kenmerken. Daarmee zien we differentiatie optreden in de gevoeligheid voor de coronamaatregelen. Die zal bij teamsporten binnen (volleybal, handbal, basketbal) groter zijn dan bij meer individuele sporten buiten (paardrijden, golf, tennis³). En groter zijn bij (top)sport, waar veel publiek op af komt en die gepaard gaat met (dikke) vervoersstromen, dan bij recreatieve sport zoals hardlopen of fietsen, beoefend door een eenling vanuit zijn of haar eigen huis.

Een tweede vorm van differentiatie in de gevoeligheid voor de coronamaatregelen schuilt in exploitatiekenmerken van de verschillende subsectoren van de sportsector. Hierbij is het van belang onderscheid te maken tussen omzetverlies en schade. Bij omzetverlies is sprake van inkomstendering, doordat activiteiten geen doorgang vinden en verkoop van producten en/of diensten is stilgelegd. De directe schade is wat resteert aan verlies, wanneer rekening wordt gehouden met kostenbesparing en 'inkomsten' uit steunmaatregelen.⁴

Omzetverlies treedt eerder op bij (eenmalige) transacties (denk aan kaartverkoop, kantineverkoop en verkoop van merchandise), dan bij langer lopende betalingsverplichtingen, zoals contributies bij sportverenigingen. Abonnementen en sponsorinkomsten zitten tussenin, omdat het om zakelijke overeenkomsten gaat met een leveringsplicht. Als bij een abonnement niet wordt geleverd, kan bijvoorbeeld de klant van een fitnesscentrum retributie vragen. Kostenbesparing is makkelijker bij variabele lasten (denk aan inkoop voor de kantine of kosten voor elektriciteitsgebruik), dan bij vaste lasten (huur of afschrijvingslasten van de kantine en kosten leveringsrecht elektriciteit). Vanuit exploitatieperspectief zijn aanbieders het meest gevoelig voor de coronamaatregelen bij een combinatie van (groot) omzetverlies door afhankelijkheid van inkomsten uit transacties, en hoge vaste lasten (voor het vastgoed, de inventaris en vast personeel). De grootste schade wordt dan ook geleden door commerciële binnensportaanbieders, de sector sportevenementen (inclusief het betaald voetbal) en de topsport die afhankelijk is van prijs- en startgelden. Ook sportverenigingen met eigen accommodatie en vast personeel in dienst zitten in de gevarenzone, maar kunnen in elk geval tot najaar 2020 beroep doen op extra steunmaatregelen.

3 De golfbond en de tennisbond melden ten tijde van de coronamaatregelen zelfs stijgende ledenaantallen, waar tot de coronacrisis de ledenaantallen bij deze bonden daalden.

4 Het omzetverlies voor de sportsector is voor de periode half maart – 1 augustus 2020 geschat op 1,5 miljard euro. Ruw geschat is daarvan een derde op de kosten bespaard, een derde uit steunmaatregelen ontvangen en een derde directe schade, die de sportorganisaties zullen moeten opvangen door het aanspreken van reserves en/of het genereren van andere inkomsten (zoals contributieverhoging bij verenigingen). Voor heel 2020 zullen het omzetverlies en de schade hoger gaan uitvallen, omdat diverse maatregelen ook na 1 augustus nog gelden, vanwege najleffecten en het terugdraaien van versoepelingen (Van der Poel en Pulles (red.), 2020).

Naast directe schade kunnen allerlei vormen van gevolgschade optreden. Denk aan schade die niet in geld is uit te drukken (door gemist spelplezier en bezoek sportwedstrijden), gezondheidsschade (door minder/anders bewegen, meer stress), gevolgschade door (structurele) gedragsverandering (met onder meer als gevolg daling van het aantal leden), opdrogen reserves voor investeringen, en schade door het uiteenvallen van ketens (geen zwembad, dan geen zwemles en geen plek voor zwemvereniging). Vooral deze laatste drie vormen van gevolgschade, die pas op termijn echt goed zichtbaar worden, kunnen leiden tot structurele veranderingen in de sportsector.

3 | Versnellingen en vertragingen in trendmatige ontwikkelingen

Het is, gegeven de verschillen in gevoeligheid voor de coronamaatregelen, waarschijnlijk dat sommige vormen en subsectoren van de sportsector harder geraakt gaan worden door de coronacrisis dan andere. Het is tevens niet uitgesloten dat bepaalde vormen van sport en bepaalde subsectoren profiteren van de maatregelen, als substituut of uitwijkmogelijkheid, omdat andere vormen van sport niet meer mogelijk of aantrekkelijk zijn. De vraag is dan hoe deze gedifferentieerde mate van gevoeligheid interfereert met trendmatige ontwikkelingen in de sport. Worden hierdoor bepaalde ontwikkelingen versneld, vertraagd of in een andere richting gebracht?

De belangrijkste versnelling is die in wat Crum (1991) de 'ontsporing van de sport' heeft genoemd. Dat is de uitdijning van de 'sportfamilie' of het sportsysteem met allerlei vormen van sport die afgeleid zijn van en/of slechts enkele kenmerken delen met de spelgeënte verenigingssport. Terwijl het absolute aantal leden bij sportverenigingen is gestabiliseerd, is de afgelopen decennia de deelname aan fitness en aan sport verwante vormen van actieve recreatie (zoals wandelen, hardlopen, fietsen, mountainbiken en bootcamp) in de openbare ruimte gegroeid. Ook de deelname aan sportverwante activiteiten thuis (fitness, yoga) en in virtuele settings (esports) zaten al in de lift en ondergaan nu een versnelling in deelname. Als doe-activiteit draait sport steeds minder om competitie, en steeds meer om gezondheid. Competitie wordt een kijk-activiteit. We zien hier een versterking van onderliggende trends als vergrijzing, digitalisering⁵ en flexibilisering van tijd, plaats en gezelschap waarin wordt gesport.

Er zijn ten minste twee trendmatige ontwikkelingen waarbij niet sprake is van versnelling, maar met de coronamaatregelen heel hard op de rem is getrapt. Ten eerste de 'evenementalisering' van de topsport, waarmee bedoeld is dat topsportwedstrijden in de loop van de tijd steeds meer evenementen zijn geworden, oftewel steeds grootser opgetuigde interactierituelen gepaard gaande met (opzweepende) muziek, eten, sponsoring, side events, VIP lounges, (sociale) media-aandacht, enz., met groeiende bezoekersaantallen en (dus) in omvang groeiende vervoers- en afvalstromen. De coronamaatregelen betekenen verregaande beperkingen aan bezoek van sportevenementen en wedstrijden, en in oktober 2020 is het volstrekt onduidelijk wanneer het bezoeken van wedstrijden en evenementen wel weer kan. De (sport)evenementensector krijgt daardoor een geweldige klap en de vraag is of deze sector daarvan kan herstellen.

5 Wat betreft de 'virtualisering' of digitalisering van de sport gaat het om het gebruik van apps en allerhande devices in fysieke sportbeoefening (Strava, Runkeeper, fietscomputers), om digitaal aanbod (van fitness- en yogasessies waaraan je thuis, in de tuin of in het park kunt meedoen), om digitale spel- en competitievormen (esports) en om het digitaal volgen van topsport(ers).

Actueel

Een tweede ontwikkeling waarbij ten minste tijdelijk sprake is van vertraging, is de groei van het commerciële sportaanbod, in het bijzonder waar dit gepaard gaat met forse investeringen in binnensportaccommodatie, inventaris en geschoold personeel in vaste dienst. Eerder is de trend naar 'indoorisation' van de sport geconstateerd (Salome, 2012), nu treffen de coronamaatregelen juist exploitanten met hoge vaste lasten voor binnensportaccommodatie en inventaris. Zij kampen met restricties op het aantal sporters die gelijktijdig in het pand mogen zijn en wegval van neveninkomsten uit horeca, kaartverkoop aan bezoekers en allerlei andere vormen van gastvrijheid. Een vergelijkbare remmende werking kan zich voordoen bij sportverenigingen die inzetten op groei, professionalisering en een multifunctioneel clubhuis.

4 | Kantelpunten

De verwachting is dat we structureel, absoluut en relatief meer sportief gedrag in de buitenruimte, thuis en in de virtuele ruimte gaan zien. Sporten in binnensportaccommodaties zoals sporthallen, zwembaden, fitnesscentra, dojo's en denksportcentra staat onder druk, en zal naar alle waarschijnlijkheid achterblijven in groei vergeleken met sporten in genoemde omgevingen. Teamsportverenigingen binnen (volleybal, handbal, basketbal, korfbal) en racketsporten binnen (badminton, tafeltennis, tennis) kampen al langer met teruglopende ledenaantallen en een negatieve spiraalbeweging. Ten eerste omdat als verenigingen kleiner worden en/of wegvallen, de competities voor de resterende teams en leden steeds meer reistijd gaan vergen wil men nog met gelijkwaardige teams in een competitie kunnen deelnemen. Dat staat haaks op de hang naar meer flexibiliteit en de tijdsdruk die wordt ervaren door de leden, die daardoor eerder gaan afhaken, waarmee teams en clubs in een neergaande spiraal terecht komen. Ten tweede omdat de (vaste) kosten van de sport op verenigings- en bondsniveau door steeds minder leden opgebracht moeten worden, wat leidt tot hogere contributies en bondsafdrachten, en daarmee tot vraaguitval. En ten derde kunnen kleinere verenigingen of het opheffen van verenigingen leiden tot onderbezetting van accommodaties, en op termijn tot sluiting van accommodaties, waardoor reisafstanden toenemen, enz. Deze negatieve spiraalbeweging krijgt door de coronamaatregelen een extra versnelling. Inkomsten lopen terug door wegvallen van kantineverkopen en inkomsten uit clubactiviteiten. Kosten lopen op door hygiënemaatregelen, extra toezicht en aanpassingen in de ventilatie. Lokale kantelpunten in deze ontwikkeling zijn het opheffen van verenigingen en het sluiten van accommodaties. Op een bepaald moment leidt dat op regionaal en/of landelijk niveau tot het opheffen van bepaalde competities en het wegvallen van de basisinfrastructuur voor talentontwikkeling.

Omgekeerd is waarschijnlijk het buitensporten blijvend op een hoger deelnameniveau terecht gekomen. Bijvoorbeeld omdat mensen hebben 'geïnvesteerd' in een nieuwe fiets of nieuwe wandelschoenen, Strava en het gebruik van fietsknooppunten hebben ontdekt, de flexibiliteit van het alleen sporten of sporten in een informele groep hebben leren waarderen, of het buitenzijn als aangenaam contrast ervaren met het vele binnen zitten en thuiswerken.

In de topsport is het vrijwel zeker dat de 'mediasport' de beste overlevings- en groeikansen heeft. Dit is topsport zonder publiek, die content levert voor kranten, televisie en sociale media, zodat deze commerciële media reclame kunnen blijven maken voor hun reclameblokken, waarmee ze uiteindelijk hun geld verdienen. Of de sportevenementen als massale interactierituëlen kunnen terugkomen hangt sterk af van of, en zo ja, wanneer de coronamaatregelen worden ingetrokken. Het lijkt wel duide-

lijk dat dat voor sportevenementen niet als eerste zal gebeuren. Integendeel. Vervolgens is het de vraag of het intrekken van de coronamaatregelen blijvend is, of dat de dreiging blijft hangen dat het coronavirus, al dan niet gemuteerd, terugkeert, of wordt gevolgd door een nieuw virus, zoals we eerder ook al aids, sars, mers en ebola als potentiële pandemieën hebben gehad. Verder, kan de evenementensector voldoende herstellen van de klap die ze nu krijgt, of zijn er teveel gaten in de toeleverende keten gevallen om evenementen op het gewenste kwalitatieve niveau te kunnen aanbieden? Tot slot is er de dreiging dat het noodgedwongen experiment met een evenementloos tijdperk mensen tot de conclusie brengt dat het gemis ervan niet opweegt tegen de voordelen: geen gereis, minder CO₂-uitstoot, geen verkeerschaos, minder afvalstromen, minder politie-inzet, minder geluidsoverlast en al met al minder (publieke) kosten. Kortom, hoe langer de coronamaatregelen blijven gelden, des te waarschijnlijker wordt het dat we een kantelpunt passeren, waarbij grote sportevenementen met publiek niet meer worden georganiseerd en de topsport vooral als 'mediasport' blijft bestaan.

5 | Tot slot

Een intelligente beleidsreactie vergt een afwegingskader bij het maken van keuzes welk sportaanbod wel te steunen, en welke niet of in mindere mate, en hoe de sportsector te faciliteren op weg naar een 'nieuw normaal'.

Het lijkt er sterk op dat 'vitaliteit' de meeste kansen heeft als overkoepelend begrip in zo'n afwegingskader. In de sportsector leeft sterk het idee dat het nu toch wel voor iedereen glashelder moet zijn hoe belangrijk een vitale en lichamelijke actieve bevolking is, om weerstand te bieden aan infectieziekten als Covid-19, overgewicht, allerhande welvaartsziekten, dementie en eenzaamheid. Het appèl Bewegen. Het nieuwe normaal van een aantal kopstukken en partijen uit de sportwereld⁶ heeft weerklank gevonden in Den Haag en geleid tot het aannemen van een motie in de Tweede Kamer, waarmee het kabinet is opgeroepen tot een 'Nationaal Bewegingsplan' te komen voor april 2021. In het advies over de organisatie en financiering van de sport van de Nederlandse Sportraad worden (de organisatie en financiering van) sport en bewegen tevens gekaderd in een oproep vorm te geven aan een nationaal vitaliteitsbeleid.⁷ Deze focus op de bijdrage die sport en bewegen kunnen leveren aan de (positieve) gezondheid en vitaliteit van de Nederlandse bevolking impliceert dat bij de afweging waar de schaarse middelen op in te zetten, de aandacht bij voorrang uitgaat naar de breedtesport, in het bijzonder het aanbod waarmee iedereen wordt gestimuleerd tot actieve vormen van beweging en sporten. Logischerwijs gaat er dan minder aandacht en minder (subsidie-)geld naar de (commerciële) topsport, zoals Formule 1-racerij, paardensportevenementen en betaald voetbal.

Van overheidszijde ligt er een grote uitdaging bij gemeenten. Zij zien als gevolg van de coronacrisis grote tekorten ontstaan, mogen niet lenen voor lopende uitgaven en moeten zeer waarschijnlijk fors gaan bezuinigen, tenzij de uitkeringen uit het Gemeentefonds verruimd worden. Er is voor het sportbeleid geen wettelijk kader en geen geoordeelde geldstroom. De sportuitgaven van gemeenten komen uit de 'vrije ruimte', waar makkelijker op kan worden bezuinigd, dan op wettelijke taken die de gemeente heeft. Van de gemeentelijke uitgaven aan sport gaat 70 – 90% naar sportaccommodaties, in het bijzonder sportparken (vooral voetbalvelden), sporthallen en zwembaden. Zoals hiervoor opgemerkt

⁶ Dit appèl heeft de vorm van een pamflet dat bij veel sportbonden (zoals bij de KNVB, KNHB en KNLTB) op de website is te vinden.
⁷ Het finale advies van de Nederlandse Sportraad komt in november 2020 uit.

Actueel

staat vooral de exploitatie van sporthallen en zwembaden onder druk van vraaguitval, teruglopende inkomsten en hogere exploitatielasten. Tegelijkertijd, als gemeenten deze accommodaties sluiten, vallen er serieuze gaten in de basisinfrastructuur voor de breedtesport en ontstaan er aansluitend problemen voor het bewegingsonderwijs (dat plaatsvindt in sporthallen) en de oefening van de zwemvaardigheid (in de zwembaden). In haar advies pleit de Nederlandse Sportraad er dan ook voor dat deze basisinfrastructuur op orde blijft en wordt geborgd in een of andere vorm van nationaal vitaliteitsbeleid.

Literatuur

- Bottenburg, M. van (1994) *Verborgene competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Collins, R. (2004) *Interaction Ritual Chains*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Crum, B.J. (1991) *Over de versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Rijswijk: Ministerie van WVC.
- Huizinga, J. (1997; eerste uitgave 1938) *Homo Ludens. Proeve ener bepaling van het spelelement der cultuur*. Pandora.
- Poel, H. van der, en I. Pulles (red.) *Monitor Sport en corona*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Salome, L. (2012) *Indoorising the outdoors*. 's-Hertogenbosch: BOXPress.